

Dat is geen pessimistische beschouwing, in een somber oogenblik neergeschreven, en straks als een dwaasheid betreurd. Dat is de eenvoudige werkelijkheid, zichtbaar voor ieder, die opmerken wil, hij zij een Christen of niet. „Die afgrond, zoo donker daaronder,” dat is geen woord van een geloovige, maar van een begaafde niet-Christelijke dichteres. De poëzie, die fijner gevoelt dan een oppervlakkig toeschouwer, is in onzen tijd in mineur gestemd, klaagt over verloren idealen van levensgeluk, en ziet geen uitkomst dan den dood en de vernietiging. En menig staatsman met diep inzicht heeft het uitgesproken, dat het wenschelijk ware, zoo er in onze dagen een man opstond, die de geesten kon beheerschen, en met vaste hand de teugels der wereld greep.

„Een Napoleon gevraagd!”

Het woord is van de Pittsburgh Gazette, een Amerikaansche courant. Toen na de Fransche revolutie van 1789 de partijen elkander bestreden, en de eene zwakkeling na den ander een tijdlang zijn macht gebruikte om zijn tegenstanders te guillotineren, trad de Corsicaan op, en hij alleen deed, wat al de anderen samen niet konden doen: hij herstelde de orde, wees ieder zijn plaats aan, en gaf weer rust en welvaart in Frankrijk, — maar ten koste van de vrijheid.

En menig man, die de wereld kent, vraagt tegenwoordig, of het niet gelukkig zou zijn, zoo één man opstond en de wereld greep in zijn ijzeren vuist, om de volken te belletten, dat ze elkander en zichzelf verteren en vernielen. Een Uebermensch zou het moeten zijn, een man van ontzaglijke wilskracht, die de geesten voor zich kon doen buigen, en zijn wil kon maken tot opperste wet. Krachtiger moest hij zijn dan de reus van voor honderd jaar, omdat hij de heerschappij in handen moest nemen over heel de beschaafde wereld.

Naar zulk een man begint, onbewust, de wereld te vragen. En is het nu niet merkwaardig, dat zulk een heerscher aangekondigd wordt in het Boek, dat door de wijsheid dezer eeuw verworpen wordt?

Het dertiende hoofdstuk der Openbaring spreekt van een Beest, uit de zee opgekomen, en dat op zijn hoornen tien koninklijke hoeden draagt. Groote macht wordt hem gegeven, macht over alle geslacht en volk en taal en natie. Allen, die op de aarde wonen, zullen dat Beest huldigen; ze zullen uitroepen: Wie is dit Beest gelijk? Wie kan er krijg tegen voeren?

Daar hebben we den Napoleon, die gevraagd wordt, naar wien de wereld begint uit te zien. Hij is geen van God gezondene; de draak gaf hem zijn troon en groote macht. De overste dezer wereld geeft ten slotte de wereldheerschappij in handen van den eenen mensch. Maar de verwachte blijdschap en vrede, die hij brengen zal, zijn van korten duur; hij wordt een tiran, zevenmaal erger dan Napoleon ooit geweest is.

Daarop loopt de geschiedenis der wereld uit; als we de teekenen der tijden goed verstaan, is dat de geschiedenis van onzen tijd.

„Ja, voorzeggd is de ingeschonken wijn
Der gramschap, de onrust van de volken, de geruchten
Van oorlog, de ijzren arm eens heerschers, en de zuchten
Van 't schepsel, dat, vermast, het oog ten hemel richt;
Voorzeggd de donkre nacht; voorzeggd . . .” *)

Neen, de Christen is geen pessimist! De rechtvaardige is moedig als een jonge leeuw. Wij hebben dan altijd goeden moed! Hallelujah! De donkere nacht is niet het laatste woord. Voorzeggd is de donkere nacht, voorzeggd het morgenlicht!

Want „op 's hemels wolken zal Hij komen, die aan dien nacht een einde maakt.” Zij, wier namen geschreven zijn in het boek des levens des Lams, aanbidden het Beest niet en ontvangen Zijn teeken niet aan hun hand of hun voorhoofd. En de groote Koning zal komen, „om voor der eeuwen eeuwigheden den kop der helslang plat te treden.”

*) Da Costa. Een lied in 1840.

Niet een Napoleon wordt gevraagd. Niet een mensch zal de teugels der wereldheerschappij hebben voorgoed. Voor een korten tijd slechts. En dan komt Hij, die met Zijn bloed de wereld heeft gekocht, die haar reinigen en louteren zal, en die Zijn heerlijk vrede zal stichten.

De tijden mogen somber wezen, droevig moge voor den ernstigen mensch de blik in de toekomst zijn, toch juicht de Christen bij het zien van de teekenen der tijden, wetende, dat zijn verlossing nabij is, en dat voor onze arme, gekwelde aarde een tijdperk aanbreekt van enkel vrede, enkel waarheid, enkel licht.

Welzalig, wie bij den ernst der tijden zich afscheidt van de wereld, en niet medeloopt in de aanbidding van het Beest, dat komen zal, en welks schaduw reeds te zien is aan den horizon; welzalig, wie bij het dreigen van de baren der verwoesting zich vaststaand weet op de Rots, die niet wankelen kan; welzalig, wie het oog heeft op den Sterke, die machtig is ook in de stormen het scheepje te bewaren en veilig te brengen aan den oever.

Welzalig, wie Hem wacht!

A. L.

JEAN JACQUES ROUSSEAU.

I.

't Was de 28^{en} Juni van het jaar 1712.

Er was blijdschap te Genève in het huis van den tamelijk welgestelden horlogemaker *Rousseau*: er was een kind, een zoon ter wereld gekomen.

Maar de blijdschap was van korten duur; de jonge *Jean Jacques* kostte zijn moeder het leven. Al werd hij op voorbeeldige wijze verzorgd door een zuster zijner moeder, toch was zijn opvoeding eenzijdig en groeide hij vrijwel in 't wild op, zonder dat iemand deze zeldzaam welige plant snoeide of verzorgde en leidde.

Te hooi en te gras kreeg *Jean Jacques* eenig onderwijs, maar zijn leermeesters hadden weinig plezier van den jongen: een drommer, een suffer vonden ze hem; zoo een, waarvan in 't leven weinig terecht komen zou, 'n schipbreukeling in de maatschappij, die vóór z'n tijd op de eene of andere klip te pletter stooten zou.

Ze hadden 't mis, — uit dezen drommerigen knaap zou een man groeien, over wien nu, na tweehonderd jaren, in vele landen der wereld nóg gesproken en geschreven wordt; wiens naam leeft, nadat de namen zijner leermeesters, die ongetwijfeld in de „vakken,” waarin de wetenschap verdeeld is, veel knapper waren dan hij, vergeten zijn, ja niet meer op te diepen zelfs.

Dat bewijst zijn superioriteit.

Jean Jacques Rousseau behoort tot de weinige mannen, die niet met den stroom meevoeren, maar een *eigen* koers hielden. Die als 't moest tegen stroom op roeiden. Die een *nieuwen* koers vonden.

Dat kan op tweeërlei wijze geschieden.

In een van God vervreemde wereld en een versteende, wereldgelijkvormige kerk, kan een man opstaan, die 't afvallige volk terugroept: Tot de Wet en tot de Getuigenis.

God, Zijn zegen gevende en de Heilige Geest, krachtig werkende in de harten, leidt dat tot réveil en reformatie; de nieuwe koers brengt het leven des volks weer in de goede richting.

Zulke mannen waren b.v. *Luther* en *Calvijn*.

Maar 't kan ook omgekeerd gaan!

Als 't geloof in schijn bleef bestaan, edoch! als schil zonder pit; als de afval in het *hart* reeds goeddeels volbracht was, maar nog niet kwam tot de *daad*; als de kerk rijp wordt voor het vonnis haars Heeren: Ik zal u uit mijnen mond spuwen! dan is de man, die 't ongelooft in systeem zet; die het een wijsgeerig gewaad omhangt; die het smakelijk maakt voor de menschelijke rede; die een

schijn-godsdiens van menschelijk uitdenksel schuift in de plaats van de ware religie, dan is *hij* de profeet van een nieuwen dag, wiens naam na eeuwen nog wordt genoemd.

Zulk een man was *Jean Jacques Rousseau*.

Tot zijn twaalfde jaar bleef hij bij zijn vader in Genève, maar toen deze op niet zeer eervolle wijze de stad verlaten moest, begon voor den zoon het zwerfend leven, dat hij met korte tusschenpoozen tot aan zijn dood heeft voortgezet.

Een zwerfver was hij van nature.

Dat zat hem in 't bloed: zijn vader had óók jaren lang op zijn vak gereisd en een groot deel van Europa gezien. De neiging was bij *Jean Jacques* versterkt, doordat hij als knaap met een leeswoede, die aan razernij grensde, uitlas al wat los en vast was, waardoor zijn geest zich hoe langer hoe minder kon bepalen bij één plaats en één arbeid, maar op de vleugelen der fantasie overal heen zwierf.

't Bleek al dadelijk, toen hij bij een dorpspredikant kwam, om de eerste stappen te zetten op den weg, die leiden moest tot het leeraarsambt. Van rustige studie kwam weinig; altijd was hij te vinden in de bosschen en langs de vegen, zwerfend en dolend in Gods vrije, heerlijke natuur, die hem echter niet tot den Schepper en Oorsprong aller dingen opleidde.

't Ging niet met de studie, en daar de jongen toch straks zijn eigen kost moest verdienen, zou hij nu een handwerk leeren en kwam hij bij een graveur. Van zijn 13de tot zijn 16de jaar was hij bij een baas in den kost en had het er naar zijn zeggen, slecht; hard werken en weinig eten, zoodat hij blij was, wanneer hij stil iets wegrissen kon.

Maar 't zal aan hem ook wel gelegen hebben.

Hij was een hartstochtelijk lezer en een hartstochtelijk wandelaar. Wél te begrijpen, dat de baas in de werkplaats, waar 't stil over 't werk gebogen zitten eisch van den arbeid was, niet best over den leerjongen te spreken was.

Zestien jaar oud zijnde, liep de jonge *Rousseau* weg.

In zekeren zin werd hij 'n mislukt mensch.

Hij is klerk geweest op een notariskantoor, graveur, lakei, komponist, oppasser, geheimschrijver, en bleek voor geen van deze werkzaamheden in de wieg gelegd.

Van aanleg was *Rousseau* filosoof.

Aangezien echter ook dit soort menschen van den wind niet leven kan en *Rousseau* geen vermogen bezat, moest hij wel gedurig allerlei on-filosofische middelen aangrijpen, om zich staande te houden in den strijd des levens.

In de eerste jaren, vóór hij nog naam gemaakt had, neep het vaak, en verschilde het leven, dat hij leidde, weinig van het zwerfverbestaan van den vagebond. Later kreeg hij verschillende hooge en rijke beschermers, met wie hij 't zijn plicht scheen te achten, tot loon hunner weldaden, 't achtereenvolgens aan den stok te krijgen.

Over zijn privaat leven willen we weinig zeggen. Hoe meer daarover gezwezen wordt, hoe beter 't is voor de nagedachtenis van den „profeet van Genève!”

Om en bij zijn twintigste jaar kwam hij in kennis met zekere mevr. *Warens*, een vroom Katholiek mensch en bemiddelde dame, die hem van 't Protestantisme tot de Katholieke kerk overbracht, wat heel gemakkelijk ging, want de religie ging niet diep bij een man, die eigenlijk niets anders aanbad dan de natuur en van den Drieëenigen God der H. Schrift niet weten wilde.

Bij die dame heeft *Rousseau* enkele jaren vertoefd en vond er vaak huisvesting . . . tot loon, waarvoor hij bij haar de rol van echtgenoot vervulde, zonder er ooit aan te denken dit te laten wettigen met behulp van den „huwelijksketen,” wat zijn „vrijheid”-lievende ziel gruwen deed.

Toen 't hem dan ook bij zijn minnares verveelde, ving hij zijn zwerfleven weer aan.

Even weinig bekommerde hij zich om zijn kroost: hij keek er niet naar om, en wilde zich niet met hun verzorging belasten. 't Zou zijn zwerfziel te lastig zijn geweest!

Bekendheid en roem verkreeg hij door zijn geschriften.

In 1750 werd hij door de academie te Dijon bekroond voor een antwoord op de vraag, of de kunsten en wetenschappen gunstig of ongunstig op de zeden des menschen hebben gewerkt.

Zijn antwoord was al zeer pessimistisch.

Kunsten en wetenschappen, die van den mensch een cultuur-schepsel hebben gemaakt, hebben zijn zeden totaal bedorven, ze onwaar, onnatuurlijk, slecht gemaakt, en verbetering was slechts te verwachten, door terug te keeren tot de natuur; tot den staat van onschuld, oprechtheid, zedelijkheid en goedheid van den oorspronkelijken mensch.

Van zonde en val wilde *Rousseau* absoluut niet weten. De beschaving, de cultuur, had al wat kwaad en slecht was, veroorzaakt.

De natuur zou alles weer opknappen!

Daar wilde men in dien tijd van afval wel aan, en *Rousseau* kreeg vele en machtige vrienden.

Voltaire zocht zijn omgang, en koning *Frederik de Groot*e van Pruisen, dwepend met de nieuwe ideeën, welke reeds de Revolutie in haar schoot hadden en te zijner tijd voortbrengen zouden, trad met den ex-vagebond in persoonlijke correspondentie.

Met name de dames bleven zich voor hem interesseeren.

Zoo b.v. mevrouw d'Epinay, een rijke, adellijke dame, die hem op haar landgoed in het bekoorlijke dal van Montmorency een soort „profeten-huisje” liet inrichten, bekend geworden als l'Hermitage, waar de wijsgeer te midden der natuur liefelijk droomen kon en zijn ideeën verder uitwerken.

Maar lang kon hij niet op één plaats blijven.

Steeds kwam zijn zwerfvernatuur boven.

En, zooals 't meer met dergelijke geesten gaat, in de samenleving was *Jean Jacques* een onmogelijk mensch. Een eigenzinnige baas; van meening, dat de aarde om hem draaien moest; en met zijn pretenties zelfs 't geduld van zijn zachtmoedigste vrienden uitputtende.

In Genève had hij intusschen zijn Roomsche roksken uitgetogen en weer een Protestantisch mantelken omgedaan. Wat niet belette, dat omstreeks 1760 de Geneefsche Overheid hem gevangen zetten wilde, toen hij zijn opvoedkundigen roman *Emile* had uitgegeven.

Op 't vasteland vond hij tenslotte nergens meer rust en in 1766 stak hij naar Engeland over, waar de bekende Hume zich zijner aantrok en hem het noodige verschafte.

Maar . . . Duren is een mooie stad!

's Mans eigenaardigheden werden er met de jaren niet verdragelijker op, en ook deze beschermmer moest hem tenslotte laten glippen.

Hij keerde naar Frankrijk terug en werd de laatste jaren zijns levens een onverbeterlijk pessimist, wiens zwaarmoedigheid soms de grens der krankzinnigheid naderde.

Door ieder meende hij bespied en verraden te worden; allerlei dwaze ideeën wortelden vast in zijn brein. Zoo meende hij b.v., dat de fruitvrouwen hem de groenten opzettelijk te laag in prijs verkochten, om hem zoodoende door een aalmoes te vernederen. Hij meende, dat hem witte inkt verkocht werd, opdat niemand zou kunnen lezen, wat hij geschreven had Kortom, in donkerheid des geestes werd de avond zijns levens tot eeuwige nacht . . .

Den 2^{en} Juli 1778 stierf hij te Ermenonville.

In 1794 werd zijn gebeente overgebracht naar het Panthéon te Parijs.

Den grootsten invloed hebben uitgeoefend zijn „*Contrat Social*” op politiek en zijn „*Emile*” op paedagogisch gebied. De denkbeelden, in deze twee werken neergelegd, oefenen nog steeds invloed uit op het leven der beschaafde menschheid, voorzoover zich dit ontworsteld heeft aan de klem van Gods Woord. *Rousseau* was een groote geest, maar die zich vijandig stelde tegen den God des hemels, gelijk Hij Zich in Jezus Christus aan arme zondaren heeft geopenbaard!

P. Br.

Dat het geen verkoeling van vriendschap was, die hem deed heengaan, bewijst voldoende het feit, dat de dichter en zijn gastheer voortdurend met elkaar in correspondentie bleven. Hun wederzijdsche briefwisseling, later uitgegeven, omvat niet minder dan vier deelen.

Ook was het Körner, die na den dood van Schiller een volledige uitgave van diens werken bezorgde.

J. M. WESTERBRINK-WIRTZ.

JEAN JACQUES ROUSSEAU.

II. (SLOT.)

De man van het „Contrat Social." Zóó kent hem ieder, die ook maar een weinig op de hoogte is van wat ik zou kunnen noemen de wijsbegeerte der politiek.

Men onderscheidt *belangen* en *beginzelen*.

Vaak nu draait de politiek van den dag schier uitsluitend om allerlei „belangen;" zij ontardt dan in een laag-bij-den-grondschen „belangenstrijd," waarbij 't de vraag is, wie 't slimst kan ageeren, om voor een bepaalde groep of partij 't meest weg te grissen.

Toch is en blijft de politiek ten slotte door „beginzelen" bepaald, en ziet men telkens de verschillende groepen, die wat *beginzelen* betreft elkaar het náást staan, hoe ook door strijdige *belangen* voor een tijd uiteengeworpen, tóch weer naast elkander, wanneer de groote levensvragen der menschheid aan de orde komen.

Rousseau nu wordt, met recht, genoemd de „vader der Revolutie."

E. Renan getuigt van hem: „Rousseau heeft aan de Fransche Revolutie haar eigenaardig karakter gegeven."

Revolutieman van-de-daad was hij *niet*. Gestorven ook al, lang vóór de Revolutie metterdaad uitbrak. Maar hij, de wijsgeer, legde het fundament, waarop wie na hem kwamen het gebouw der Revolutie hebben opgetrokken. Hij zette het stelsel in elkaar. Hij ontwierp het patroon, dat zijn volgelingen maar op 't stramien van hun tijd hadden na te borduren. Hij dacht uit het „Contrat Social" oftewel het „maatschappelijk verdrag."

Wat verstond Rousseau daardoor?

Hij, als filosoof, de menschheid tot voorwerp van beschouwing nemende, moest wel getroffen worden door het feit, dat de samenleving, de maatschappij, door vaste wetten wordt beheerscht, ordelijk ineengevoegd is; dat daar is een „maatschappelijke orde."

Nu stelt hij zich de vraag: Hoe is die orde ontstaan?

Ons antwoord daarop luidt: Door het voorzienig bestel des Heeren, dat over alles gaat, met name ook over huwelijk, geboorte, historie, enz., waardoor de menschheid zich in gezinnen, familiën en geslachten heeft ontplooid en daardoor vanzelf in onderling verband uitgroeide, gezag kende en zoo deze „maatschappelijke orde" genoot.

Neen, zegt Rousseau, dat kan niet.

Hij schakelt de Goddelijke Voorzienigheid uit en zoekt een andere oplossing.

In de *openbaring* vindt hij die niet. Dus moet ze steunen op *redeneering*. En gegrond zijn op een *hypothese*.

„De maatschappelijke orde kan niet uit zichzelf ontstaan zijn," zegt hij, „*dus* is zij gegrond op onderlinge overeenkomst."

En hij stelt het zich zóó voor: In overouden tijd bestond deze orde *niet*. De menschen leefden los naast elkander voort. Zooals de koeien op het weideveld. Toen zagen zij, dat dit hun belangen schaadde. Dat ze voortdurend noodeloos met elkander in conflict kwamen.

Om dat kwaad te keeren, sloten ze met elkander een overeenkomst, waarbij ze zich vrijwillig aan een bepaalde

maatschappelijke orde bonden, om daardoor zekerheid te krijgen voor zichzelf en hun gezinnen, dat ze zich vrij en onder de bescherming van deze orde verder zouden kunnen ontwikkelen.

Die overeenkomst nu noemt Rousseau het „Contrat Social" of „maatschappelijk verdrag," en daaruit is de Staatsleer der Revolutie bij logische gevolgtrekking afgeleid.

Rousseau zelf, in zijn boek, trekt reeds de voornaamste conclusiën.

Uit de theorie van het „Contrat Social" volgt in de eerste plaats, dat de wet niet rust op de ordinantiën *Gods*, maar op den wil des *volks*. „Het volk, aan de wet onderworpen, is tevens de hoogste wetgever," zegt Rousseau. Immers, als de maatschappij is ontstaan door een onderling verdrag, dan hebben de contractanten en comparanten ook met elkaar de voorwaarden vast te stellen, waarop dat maatschappelijk samenleven zal gegrond zijn.

„De algemeene volkswil is altijd recht," leidt Rousseau voort uit zijn grondstelling af.

Natuurlijk. In zijn stelsel kan dat niet anders. Van de beschikking, die de leden der maatschappij nemen, is geen hooger beroep mogelijk. Dat is vanzelf een eind-beslissing.

Een volgende conclusie is, dat de enkele burger van den Staat geen enkel recht voor zichzelf behoudt. Rousseau, m. a. w. komt in zijn „Contrat Social" 't eerst voor den dag met de leer van den „Almachtigen Staat," of liever om zelfs den *schijn* van profanie te mijden, den „alles mógenden Staat."

„Het *wezen* van het „maatschappelijk verdrag," zegt hij, „bestaat daarin, dat *elk* burger *al* zijn rechten overdraagt aan den Staat."

Er kan dus, om maar iets te noemen, géén sprake zijn van een bepaald *ouder-recht*. De ouders kunnen volgens Rousseau geen rechten laten gelden op hun kinderen, dan in zoverre de „gemeenschap" hun dit veroorlooft. Het ouderlijk gezag vloeit dan ook niet voort uit God, maar wordt slechts erkend, voor zoverre de Staat dit toestaat. Rousseau liet op dit gebied geen onzeker geluid hooren: „Gelijk de natuur den mensch een onbeperkte macht geeft over al zijn leden, zoo geeft het maatschappelijk verdrag den Staat een onbeperkte macht over al zijn burgers."

Duidelijker kan het wel niet.

God, de Almachtige, de Schepper en Onderhouder van al hetgeen bestaat, wordt onder en bij dit alles volkomen uitgeschakeld. Met Hem wordt in 't minst niet gerekend. Zijn wetten en inzettingen gelden slechts, indien en voor zoverre de „meerderheid" in de maatschappij ze aanneemt en van kracht verklaart.

Het is wel degelijk „de" Revolutie. God de Heere, als Koning, onttroond. En de mensch in top van eer gesteld. De mensch, zichzelf ten rechter, ten wetgever, ten koning, en dan zóó, dat elke minderheid aan de brutaalste tyrannie der meerderheid, zonder verweer, is overgeleverd. Wel mocht Rousseau de geestelijke vader der Fransche Revolutie heeten.

Op paedagogisch gebied is hij niet minder bekend geworden. En wel met name door zijn „*Emile*," een boek, dat eenzijdig een storm van verontwaardiging opwekte en anderzijds een golf van geestdrift stijgen deed.

Op last van den Raad van Genève werd het boek, naar oude zede, publiekelijk met vuur verbrand en de schrijver kon zich nauwelijks door een snelle vlucht van de gevangenschap redden. Maar anderzijds werd het vele jaren lang, door de aanhangers der „nieuwere richting" genoemd en geroemd als een heldere zonne, die den weg verlichtte en aanwees, waarlangs de opvoedkunde van den nieuwen tijd zich te bewegen had.

Erkend moet, dat de kunst van opvoeden in Rousseau's tijd niet hoog stond. 't Was vaak één brok onnatuur geworden. Carricatuur eener Christelijke opvoedingspraktijk. En in alle landen stonden de mannen op, die voelden, dat het zóó niet langer kon en mocht met de opvoeding van het kind. Dat er andere tuchtmiddelen waren dan plak en roê. Dat men ook rekening houden moest met

het kénnen en kúnnen van het kind. Dat wie geen vaste spijsje verdragen kan, met melk gevoed dient te worden.

In 1762 verscheen *Rousseau's* „Emile ou de l'éducation."

In de eerste vier boeken van dit werk geeft *Rousseau* de levensontwikkeling, volgens zijn denkbeelden, van een jongen, en wel van zijn geboorte tot aan het huwelijk. In het 5e boek volgt dan die van het meisje: „Sophie ou la femme." 't Gaat niet aan in den breede hiervan te schrijven; 't is er hier de plaats niet voor. Kenmerkend echter, ook voor „Emile," is wederom, dat *Rousseau* den Heere God in de opvoeding en ontwikkeling van het kind wegdenkt en uitschakelt.

De verdorvenheid onzer natuur is een fabel. Uit het hart komt niets dan goeds. Het kwade komt door de slechte omgeving.

Laat daarom het kind zich zooveel mogelijk naar zijn eigen natuur ontwikkelen. Weer schadelijke invloeden, die van buiten komende hem kunnen bederven. Spreek hem in geen geval van God; allerminst van een God, met wien hij in zijn doen en denken te rekenen heeft. Eerst, als de jongen zich zóóver ontwikkeld heeft, dat hij zich met zijn denken en oordeelen boven(!) de godsbegrippen der menschen plaatsen kan, spreek hem dan van God; eer niet.

Natuurlijk was er ook veel goeds in *Rousseau's* denkbeelden. Grondwaarheden eener gezonde onderwijskunde, waarmee ook Christen-opvoeders veel winst kunnen doen, werden door hem op den voorgrond geschoven. Maar het *fondament* was verkeerd. Anti-bijbelsch; anti-christelijk.

En dáárom heeft hij groote schade aangericht. Duizenden bij duizenden eerden hem als den profeet-paedagoog, die ons „natuur en waarheid" weervond....

Maar die ons geslacht vervreemde van Hem, die „de" Waarheid en „het" Leven is! —

P. Br.

LETTEREN EN TAAL.

V R A G E N B U S.

Een heele reeks vragen zendt Mr. E. A. Th. te 's Gr. We zullen trachten ze bij gedeelten te behandelen.

Van waar het woord „klakkeloos," en wat is de eigenlijke beteekenis er van?

Antw. — 't Woord beduidt: zonder nadere aankondiging, zonder meer, opeens. Dit is ook de oude beteekenis: *onvoorzien*, zonder klap (klak) of geluid, dat iets aankondigt of doet vermoeden.

Van waar het woord „gannef?" Kan het misschien zijn afgeleid van gauwdief?"

Antw. — Komt uit het Hebreeuwsch en beduidt *dief*. (Met „gauwdief" heeft het niets te maken.)

Is er — en zoo ja — welk onderscheid tusschen: *voorstel* en *motie*?

Antw. — Een *motie* en een *voorstel* zijn eigenlijk hetzelfde. Slechts wordt het eerste woord gebruikt om een afdoend, beslissend voorstel aan te duiden. 't Best is steeds het *Nederlandsch* „voorstel" te bezigen.

Vanwaar de uitdrukking „door de bank?" Men vraagt b.v. aan iemand, wanneer hij te spreken is, en krijgt tot antwoord: „door de bank" elken Maandag. Het is hetzelfde als: „in den regel," „gewoonlijk;" maar vanwaar komt die *bank*?

Antw. — Met zekerheid durf ik hieromtrent niets zeggen, al valt veel te gissen. Wel weet ik, dat „bank" verwant is met het Latijnsche *pango*, d.i. *voorstellen*. De uitdrukking bedoelt dan: „zooals vastgesteld, als regel is."

A. J. H.

SCHIERMONNIKOOG.

I. Aankomst.

Maar Schiermonnikoog! Ja, de vriendelijke lezers, die mij op mijn zwerftochten in eigen land hebben gevolgd, weten wel, dat de uithoeken voor mij zijn! Ik bracht ze in Zuid-Limburg, op Walcheren, door Drente, en ik had reeds lang begeerte, eens een onzer eenzame Wadden-eilanden in de Noordzee te bezoeken; eens een wandeling te doen over Texel bijvoorbeeld. Maar wat gebeurt? Een neef is zoo goed zich te vestigen op Schiermonnikoog, en noodigt me uit, eens een vakantie bij hem door te brengen. Zoo werd dus het laatste bewoonde eiland het eiland, dat ik koos, en ik heb van die keus nog geen spijt, al heb ik de andere nog niet gezien. „De parel van de Noordzee" heet het op de reclamebiljetten, en de eilanders zeggen, dat die naam verdiend is.

Hoe er te komen? Met de vliegmaschine, zegt mijn neef junior, en ik kan den lezers, die in 't bezit zijn van vliegmaschine of luchtschip, aanraden, het nooit op andere wijze te doen. Voor het overige mensdom zijn er twee wegen, van welke de eene alleen des zomers elken dag begaanbaar is. Dat is de Groninger weg. Van de stad Groningen vertrekt in het badseizoen elken dag, in den overigen tijd van 't jaar om de drie of vier dagen, een fraai ingerichte motorboot, die u langs Groningens ouden zeevaartweg, het Reitdiep, en verder over de Lauwerszee voert naar de landingsbrug van het Badhôtel. Maar ik kwam niet in het badseizoen, en ik kwam van den anderen kant; voor mij was de Friesche weg de aangewezen. Dat is een ouderwetsche reis! Het gaat, zooals 't in een versje staat: nu eens loopen, dan weer varen, nu eens snel en dan weer traag. Eerst natuurlijk met den sneltrein over Haarlem en Alkmaar naar Enkhuizen, daar met de Holland naar Stavoren, dan weer met den sneltrein naar Leeuwarden. Tot zoover ging alles gewoon. 't Was daags na Pinksteren, de trein was meer dan een half uur te laat in Leeuwarden, maar dat is in Nederland op drukke dagen ook gewoon. Daar moet een trein, die van Rotterdam vertrekt, in Den Haag al een rijtuig aanhaken, in Leiden weer een, en in Haarlem voor de derde maal.

Maar aan den anderen kant van Leeuwarden, daar begon het! Met den Frieschen lokaal, die een station heeft om de twee of drie minuten, steeds met den Waddendijk aan de linkerhand. Eindelijk ons laatste stationetje Metslawier. Alles stapt uit en men staat nog anderhalf uur van de Lauwerszee af. Vandaar kan men op sommige tijden van den dag met een omnibus verder, maar als je nu nog een bezoek wilt brengen aan Lioessens, een half uurtje links van den weg, dan ga je maar liever te voet. Ik zeg dat niet, omdat er in Lioessens zooveel bijzonders te zien is — dat moet nog komen — maar omdat ik het deed. En de verdere wandeling bracht me naar de groote stad Oostmahorn, uit een tien- of twintigtal huizen bestaande. Daar eindigt de grintweg bij het veerhuis en bij een trap, die tegen den vier Meter hoogen dijk opgaat.

Ik den dijk op. Daar lag kabbelend als een meer de grijsgrauwe vlakte van de Lauwerszee. Duidelijk zag ik aan den overkant de Groningsche kust, en links af, daar strekte zich een lange donkere lijn uit met hooge vuurtorens, met een blok, dat het badhôtel was, met een kerktoren en bosschage, dat was het doel van den tocht: Schiermonnikoog.

De reisgelegenheid lag daar voor mijn voeten: de rijksmotorboot. Een honderd schreden den dijk langs, dan naar beneden langs een zeer primitieve trap; de stenen van de dijkvloeiing zijn eenigszins in den vorm van een trap gelegd. Dan een steiger van een paar voet breed met een leuning, die u tot de knie komt, en dan langs